

ФОРМУВАННЯ САМОСВІДОМОСТІ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ

подальшого науково-методичного дослідження потребує визначення змісту, форм і методів формування та вдосконалення управлінської компетентності керівників сучасних ЗНЗ, шляхи оптимізації моніторингу управлінської діяльності педагогічних керівників.

1. Ващенко Л.М. Управління інноваційними процесами в загальній середній освіті регіону: монографія / Л.М. Ващенко. – К.: Видавниче об'єднання "Тираж", 2005. – 380 с.

2. Даниленко Л.І. Модернізація змісту, форм і методів управлінської діяльності директора загальноосвітньої школи: монографія / Л.І. Даниленко. – К.: Логос, 1998. – 272 с.

3. Даниленко Л.І. Освітній менеджмент: Навчальний посібник / Л.І. Даниленко, Л.М. Карамушка. – К.: Шкільний світ, 2003. – 400 с.

4. Демчук В.С. Основи освітнього менеджменту / В.С. Демчук. – К.: Ленвіт, 2007. – 263 с.

5. Карамушка Л.М. Психологія управління закладами середньої освіти / Л.М. Карамушка. – К.: Ніка-Центр, 2000. – 332 с.

6. Кредісов А.І. Менеджмент для керівників / А.І. Кредісов, Є.Г. Панченко, В.А. Кредісов. – К.: Знання, 1999. – 556 с.

7. Пліш І.В. Використання інформаційно-комунікаційних технологій управління якістю освіти в загальноосвітніх навчальних закладах: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.10 "інформаційно-комунікаційні технології в освіті" / Пліш Ірина Валеріївна – Київ, 2012. – 20 с.

8. Хриков Є.М. Управління навчальним закладом: Навч. посіб. / Є.М. Хриков. – К.: Знання, 2006. – 365 с.

9. Шатун В.Т. Основи менеджменту: Навчальний посібник / В.Т. Шатун. – Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2006. – 376 с.

Стаття надійшла до редакції 26.03.2015

УДК 37.017 – 057.87

Ольга Гончарук, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, м. Луцьк

ФОРМУВАННЯ САМОСВІДОМОСТІ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ

У статті розкривається сутність і структура феномену самосвідомості особистості, специфіка її формування у молодшому шкільному віці; визначаються суперечності в реалізації процесу формування самосвідомості учнів початкової школи.

Ключові слова: самосвідомість, формування самосвідомості, учень початкової школи, структура самосвідомості.

Літ. 12.

Ольга Гончарук, кандидат педагогических наук, доцент кафедры педагогики Восточноевропейского национального университета имени Леси Украинки, г. Луцк

ФОРМИРОВАНИЕ САМОСОЗНАНИЯ УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЫ: ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ

В статье раскрывается сущность и структура феномена самосознания личности, специфика его формирования в младшем школьном возрасте; определяются противоречия в реализации процесса формирования самосознания учащихся начальной школы.

Ключевые слова: самосознание, формирование самосознания, ученик начальной школы, структура самосознания.

Olga Honcharuk, Ph.D. (Pedagogy) Docent of Pedagogy Department Eastern European National University by L. Ukrainka, Lutsk

FORMATION OF SELF-CONSCIOUSNESS OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS: ATHEORETICAL ANALYSIS

The article deals with the nature and structure of the phenomenon of self-identity, the specificity of its formation in the early school years; contradictions in the implementation process of forming identity elementary school students are determined.

Keywords: self-awareness, identity formation of self-consciousness, an elementary school student, the structure of consciousness.

Постановка наукової проблеми та її значення. Перед сучасною системою освіти постає проблема формування основ світорозуміння, пізнання й розуміння світу, в якому особистість відчуває себе як його творцем, так і самої себе, запорукою чого є

гармонія людини із власним “Я”, з оточуючим середовищем. Конструктивне вирішення цього складного завдання вимагає розширення психолого-педагогічних досліджень, які б розкривали закономірності особистісного становлення людини, формування її самосвідомості.

Досліджуваний процес є надзвичайно складним і поліфакторним. Лише за умови оптимального впливу зовнішніх і внутрішніх чинників формування самосвідомості особистості буде здійснюватися організовано й цілеспрямовано. Основи людської самосвідомості закладаються вже у дитинстві, що підвищує роль початкової ланки освіти і власне й *актуалізує* проблему.

Аналіз наукових праць з досліджуваної проблеми свідчить про те, що вона розглядалася в різних аспектах: філософському (І. Кант, Г. Сковорода, Сократ, О. Спіркін, В. Тугаринов, Л. Фейербах, В. Шинкарук та ін.), соціологічному (І. Кон, Л. Сковорцов, Л. Сохань); історичному (Б. Поршнев); етнографічному (Ю. Бромлей); психологічному (Р. Бернс, Л. Виготський, У. Джемс, І. Кон, Г. Костюк, В. Роменець, С. Рубінштейн, В. Столін, І. Чеснокова, К. Юнг), педагогічному (П. Блонський, А. Дістервег, Я. Коменський, К. Ушинський, В. Сухомлинський, Я. Чепіга).

Предметом експериментального вивчення були здебільшого окремі характеристики самосвідомості, зокрема, самовизначення та самооцінка рівня інтелекту, емоційного стану, особистісних якостей (Л. Божович, В. Вольф, Г. Ліпкіна, С. Куперсміт, А. Петровський, С. Савонько, К. Ханлі, С. Юлдашева та ін.).

Висвітленню ж особливостей формування самосвідомості в учнів початкової школи були присвячені праці Л. Божович, В. Сухомлинського, П. Чамати та деяких інших авторів. Вагомий інтерес у контексті нашого дослідження становлять роботи Р. Арцишевського, І. Беха, М. Боришевського, В. Кременя, С. Максименка та інших.

Істотною особливістю значної кількості досліджень є їх зосередження на двох вікових категоріях: вивчення процесу становлення самосвідомості у дітей дошкільного віку та свідомості й самосвідомості підлітків.

Тому **метою нашої статті** є теоретичний аналіз формування самосвідомості у молодших школярів.

Виклад основного матеріалу. Результати аналізу філософських, соціологічних, психолого-педагогічних джерел переконують, що формування самосвідомості особистості

відбувається нерівномірно, має свої вікові особливості, які обов'язково мусять враховуватися під час організації та реалізації цього процесу.

Аналіз психолого-педагогічних напрацювань дає змогу переглянути існуючі уявлення про вікові можливості молодших школярів (В. Давидов, О. Дусавицький, Д. Ельконін, Л. Занков, С. Максименко, В. Репкін) і дійти висновку, що їхні пізнавальні можливості практично невичерпні.

Психолого-педагогічна спадщина минулого, підтверджена доробком сучасних українських науковців, засвідчує, що особливості внутрішньої динаміки самосвідомості, структура і специфіка ставлення особистості до себе має регулюючий вплив на різні суттєві сторони життєдіяльності людини, на розвиток міжособистісних стосунків, формування мотивації, ініціативи та відповідальності, виховання самоповаги, гідності, що робить надзвичайно актуальними дослідження, спрямовані на вивчення педагогічних умов цілеспрямованого формування конструктивного ставлення особистості до себе.

Зусилля вчених та практиків спрямовані на пошуки нових організаційно-змістових компонентів навчальної діяльності, що сприяє оптимізації навчально-виховного процесу, розвитку мислення молодших школярів.

Реформування освіти в Україні приводить до низки позитивних змін у початковій освіті, створення й запровадження інтегрованих курсів, зокрема “Я і Україна”, що репрезентує освітню галузь “Людина і світ” Державного стандарту початкової освіти, головним завданням якої є формування самосвідомості учнів початкових класів. Створення таких навчальних курсів, що враховують реальний досвід школярів та зону їх найближчого розвитку, доцільність їх запровадження в шкільну практику підтверджується дослідженнями педагогів і психологів сьогодення – Р. Арцишевського, І. Беха, Н. Бібік, С. Гончаренка, К. Гуза, І. Зязюна, М. Іванчук, В. Ільченко, І. Козловської, В. Моргуна, Н. Ничкало, В. Семиченко, Т. Яценко. Аналіз концептуальних положень зазначених авторів дозволяє констатувати, що інтегроване навчання ґрунтується на розвитку творчих здібностей, спонукає учнів до аналізу та узагальнення запропонованого навчального матеріалу, сприяє формуванню їхнього цілісного бачення природних явищ та картин світу, світогляду загалом.

Ми у дослідженні виходимо з того, що самосвідомість є якісною характеристикою людини. Так, О. Спіркін зазначав, що “...здатність до самосвідомості й самопізнання –

виключне надбання людини, яка у своїй самосвідомості усвідомлює саму себе як суб'єкта свідомості, спілкування і дії, стаючи у безпосереднє відношення до самої себе. Тільки у цій формі й може існувати самосвідомість, головна особливість якої, на відміну від свідомості, полягає у тому, що вона орієнтована на осмислення людиною своїх дій, почуттів, думок, мотивів поведінки, інтересів, свого становища в суспільстві..." [9, 78].

Цікаву інтерпретацію структури самосвідомості запропонувала В. Мухіна. На її думку, самосвідомість особи, крім структури якої визначається ціннісними орієнтаціями, становить певну єдність, яка знаходить свій вияв у п'яти наступних позиціях:

1) власне ім'я й тіло, що об'єднуються ціннісним ставленням до свого фізичного й духовного "Я":

2) домагання на визнання;

3) статеві ідентифікації;

4) психологічний час особи;

5) соціальний простір особистості [6, 386].

Ми також акцентуємо на цінності міркувань психологів і педагогів стосовно того, що самосвідомість не може бути зведена лише до самопізнання, а включає також самооцінку, самоідеалізацію (самопроєктування), самовідношення тощо [8]. Додамо, до структурних елементів самосвідомості можна віднести також самоусвідомлення (саморозуміння), самомотивацію, елементи, які дозволяють здійснювати саморегуляцію й самоконтроль, самовибір – між різними "Я" та ідентифікаціями – особистісними, рольовими, соціальними тощо.

Отже, можемо констатувати, що завдяки особистісній самосвідомості людина не тільки виділяє себе з оточуючого середовища і відрізняє себе від інших людей, але й стає для самої себе об'єктом різних видів діяльності: самопізнання, самовдосконалення, самоконтролю тощо.

А тому надзвичайно важливим і непростим завданням, яке стоїть у тому числі й перед школою, є формування самосвідомості особистості підростаючого покоління.

Попри наявність ґрунтовних досліджень у педагогічній науці не розкритий цілісний процес досліджуваного явища в навчально-виховній діяльності початкової школи.

На основі аналізу психолого-педагогічної літератури ми стверджуємо, що школа відіграє вирішальну роль у формуванні самосвідомості учнів початкових класів. Якщо в дошкільників головним механізмом соціалізації залишається все-таки сім'я, то ситуація суттєво змінюється зі вступом дитини до школи. І це пов'язано не

тільки з віковими особливостями, а насамперед зі зміною статусу дитини. Так, у молодшого школяра змінюється провідний вид діяльності: місце гри поступово займає навчання; по-друге, авторитет батьків має узгоджуватися з авторитетом вчителя і, нарешті, по-третє, в дитини з'являються нові референтні групи з числа однолітків. Усе це суттєво ускладнює характер і зміст індивідуальної самосвідомості учня початкової школи.

У процесі дослідження нами з'ясовано, що збагачення сфери діяльності молодшого школяра й поглиблення розуміння інших людей супроводжується підвищенням його самооцінки, яка є складнішим процесом, ніж оцінка іншої людини, й розвивається з певним запізненням. Розвиток дитячої самосвідомості характеризується також тим, що з розвитком особистості дитини зовнішнє регулювання її поведінки все більше поступається внутрішньому [4, 132 – 140].

Для нашого дослідження важливим є гуманістичний підхід до проблеми формування самосвідомості видатного вітчизняного педагога В. Сухомлинського, для якого "Людина – найвища цінність" [11, 449]. Головне завдання вчителя, вихователя, на його думку, полягає насамперед у "творенні Людини". Це – надзвичайно складна, благородна і дуже відповідальна справа, яка вимагає досконалого знання людини [12, 392], розуміння індивідуальних особливостей кожного учня [11, 204, 217], любові до дітей [12, 292 – 293]. Але разом з тим педагог акцентував, що "ніхто не зможе виховати людину, якщо вона сама себе не виховає" [12, 427]. Основою самовиховання (самотворення), на думку вченого, і є якраз самосвідомість, формування якої у школярів має важливе педагогічне значення.

У контексті нашого дослідження важливими є міркування В. Кременя, який підкреслює роль самооцінки в самосвідомості молодшого школяра, оскільки саме в самооцінці інтегрується те, чого досягла дитина, і те, до чого вона прагне, тобто проєкт майбутнього. "Для безболісного входження в шкільне життя дитині потрібна нова самооцінка і нова самосвідомість. Тільки якщо дитина вміє порівнювати себе з іншими в аналогічних ситуаціях, вона може дати собі правильну оцінку. Становлення адекватності оцінних і самооцінних відносин є найважливішою складовою особистісного зростання. Поява адекватнішої й об'єктивнішої самооцінки свідчить про серйозні зміни у самосвідомості дитини і може бути показником готовності не тільки до шкільного навчання, а й до шкільного способу життя загалом" [5, 115, 116].

У ході дослідження нами встановлено, що

розвиток дитячої самосвідомості відбувається двома способами. По-перше, шляхом співвіднесення себе (своїєї зовнішності, окремих властивостей тощо) з іншими предметами, живими істотами та людьми. По-друге, через своєрідне розширення цього свого “Я” і поєднанням його зі своїм безпосереднім оточенням (сім’єю, друзями, сусідами, вулицею, школою тощо).

Значущим для нашого дослідження є також твердження, подане в Українському педагогічному словнику про те, що “вирішальна роль у розвитку самосвідомості належить спілкуванню дитини з людьми, що її оточують, – з дітьми і дорослими, в ігровій, навчальній та трудовій діяльності”. Елементарні форми самосвідомості починають складатися й розвиватися вже в дошкільному віці, головним чином, у процесі гри. Виховання самосвідомості у дітей має бути спрямоване на:

1) виховання потреби в самосвідомості, в аналізі та оцінці своєї поведінки й діяльності;

2) допомогу дітям у правильній і об’єктивній оцінці самих себе, своїх якостей і поведінки;

3) створення у дітей установки на самовиховання, вироблення нетерпимості до виявлених недоліків, наполегливого бажання виправити їх. Необхідно вчити дітей розуміти, які вчинки і про що саме вони можуть свідчити, які особливості в них проявляються [3, 296 – 297].

Висновок і перспективи подальшого дослідження. З’ясовано, що самосвідомість особистості молодшого школяра не може бути зведена лише до самопізнання, а включає самоставлення, самопроєктування, самооцінку, самомотивацію, самовиховання та самовдосконалення.

Формування самосвідомості учнів молодшого шкільного віку відбувається на основі загальних закономірностей розвитку їх духовності та мислення, для якого притаманні конкретно-образний характер, емоційна забарвленість, домінування уяви й фантазії тощо. Розвиток самосвідомості в цьому віці відбувається двома шляхами: через усвідомлення власного “Я” (індивідуальна самосвідомість) і своєї належності до різних людських спільнот (соціальна самосвідомість).

З огляду на це, труднощі у формуванні самосвідомості особистості дитини зумовлюються, на нашу думку, наступним.

1. Випереджувальним формуванням системи цінностей особистості. Мається на увазі, що базовими світоглядними утвореннями є першообрази буденної свідомості, індивідуальний життєвий досвід та сформована система цінностей індивіда, які закладаються у більш ранньому віці, аніж той, коли розвиток

самосвідомості стає об’єктом свідомого інституалізованого формуючого впливу. Це означає, що хоча молодший школяр і здатний логічно сприймати певні нові світоглядні ідеї, нові ідеали і навіть відчувати внутрішню неспроможність своїх попередніх поглядів, однак, не дивлячись на це, він може не відчувати потреби замінити їх іншими, якщо вони пов’язані з особливо значущими для нього цінностями.

2. Нерівномірністю розвитку інтелектуальної, спонукально-мотиваційної та дієво-практичної сфер особистості.

3. Суперечностями становлення особистості у таких системах:

- “особистість – світ”;
- “особистість – внутрішнє “Я”;
- “особистість – особистість”.

Отже, вирішення завдання формування самосвідомості особистості вимагає чіткого усвідомлення наступного: умовою успішного формування самосвідомості є співпадання завдань, поставлених перед людиною, з реальними можливостями їх здійснення. Самосвідомості неможливо навчити. Її потрібно формувати, виховувати, враховуючи вікові можливості дитини, особливості її духовного саморозвитку [10].

Для успішного вирішення цієї проблеми необхідно в подальшому досліджувати спрямованість інтерактивних виховних технологій на формування самосвідомості учнів початкової школи; наступність у формуванні самосвідомості дошкільників та молодших школярів; оптимальні шляхи професійної підготовки вчителя до формування самосвідомості учнів на основі інтеграції знань чи відповідної перепідготовки вчителів у системі післядипломної освіти.

1. Гончаренко С.У. *Демократизація освіти* / С.У. Гончаренко // *Енциклопедія освіти* / гол. ред. В.Г. Кремень; АПН України. – К., 2008. – С. 167 – 168.

2. Гончаренко С.У. *Наука й навчальний предмет* / С.У. Гончаренко // *Шлях освіти*. – 2006. – № 1. – С. 8 – 14.

3. Гончаренко С.У. *Український педагогічний словник* / С.У. Гончаренко. – К.: Либідь, 1997. – 376 с.

4. Кон И.С. *Открытие “Я”* / И.С. Кон. – М.: Политиздат, 1978. – 367 с.

5. Кремень В.Г. *Трансформації особистості в освітньому просторі сучасної цивілізації* / В.Г. Кремень // *Психолого-педагогічні засади розвитку особистості в освітньому просторі: матеріали методолог. семінару АПН України, 19 березня 2008 р., м. Київ*. – К., 2008. – С. 11 – 18.

6. Мухина В.С. *Феноменология развития и бытия личности* / В.С. Мухина. – М.; Воронеж: МСПИ: НПО “МОДЭК”, 1999. – 640 с.

ЗАСТОСУВАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ АГРАРНИКІВ

7. Попруга О.В. Роль самосвідомості у формуванні громадянської позиції молодших школярів / О.В. Попруга // Наука, освіта, суспільство очима молодих: матеріали I Всеукр. наук.-практ. конф. – Рівне, 2006. – С. 34 – 39.
8. Попруга О.В. Роль формування самосвідомості у процесі соціалізації молодших школярів / О.В. Попруга // Матеріали наукової конференції викладачів і студентів ВДУ імені Лесі Українки. – Луцьк: Вежа, 2006. – С. 42 – 45.
9. Спиркин А.Г. Сознание и самосознание / А.Г. Спиркин. – М.: Политиздат, 1972. – 303 с.
10. Старева А.М. Особенности современной воспитательной работы в педагогическом университете в условиях становления национальной модели высшего образования / А.М. Старева // Научный вестник Николаевского государственного университета. Педагогические науки: сб. науч. пр. – Николаев: МАПУ, 2004. – Вып. 4. – С. 157 – 163.
11. Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям / В.О. Сухомлинський // Сухомлинський В.О. Вибрані твори. В 5 т. Т. 3. – К.: Рад. шк., 1977. – С. 7 – 282.
12. Сухомлинський В.О. Сто порад учителю. Як виховати справжню людину / В.О. Сухомлинський // Сухомлинський В.О. Вибрані твори. В 5 т. Т. 2. – К.: Рад. шк., 1976. – С. 149 – 654.

Стаття надійшла до редакції 26.03.2015

УДК 372.881.1

Наталія Білан, викладач кафедри гуманітарних дисциплін Відокремленого підрозділу Національного університету біоресурсів і природокористування України “Бережанський агротехнічний інститут”

ЗАСТОСУВАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ АГРАРНИКІВ

У статті проаналізовано сучасні новітні технології навчання, обґрунтовано доцільність їх використання на заняттях з іноземної мови за професійним спрямуванням для розвитку і вдосконалення всіх видів мовленнєвої діяльності та формування у студентів професійної комунікативної компетентності.

Ключові слова: комунікативна компетентність, іноземна мова, інноваційні технології, мультимедійні технології, ігрові технології.

Лит. 10.

Наталья Билан, преподаватель кафедры гуманитарных дисциплин Обособленного подразделения Национального университета биоресурсов и природопользования Украины “Бережанский агротехнический институт”

ПРИМЕНЕНИЕ ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ПРОЦЕССЕ ФОРМИРОВАНИЯ ИНОЯЗЫЧНОЙ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ БУДУЩИХ АГРАРНИКОВ

В статье проанализированы современные новейшие технологии обучения, обоснована целесообразность их использования на занятиях по иностранному языку по профессиональному направлению для развития и совершенствования всех видов речевой деятельности и формирование у студентов профессиональной коммуникативной компетентности.

Ключевые слова: коммуникативная компетентность, иностранный язык, инновационные технологии, мультимедийные технологии, игровые технологии.

Natalia Bilan, Lecturer of Humanitarian Disciplines Department Separated Subdivision of National University of Life and Environmental Science of Ukraine “Berezhany Agrotechnical Institute”

APPLICATION OF INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN THE PROCESS OF THE FORMATION OF AGRARIANS IN FOREIGN COMMUNICATIVE COMPETENCE

The article analyzes modern advanced learning technologies and substantiates, the expediency of their use in the classroom of foreign language for professional purposes teaching in order to develop and improve all kinds of speech activity and to formation of students' professional communicative competence.

Keywords: communicative competence, foreign language, innovative technology, multimedia technology, gaming technology.

Постановка проблеми. Розвиток системи освіти в Україні і її вихід на європейський рівень неможливі без підвищеної уваги до викладання іноземних мов, володіння однією з яких є необхідним критерієм інтеграції України в європейське та світове